

JUTA HOLST, TIJU TULVIK

Noarootslaste vanad riidetumistavad

VÄLJAANDJA: NOAROOTSI VALLAVALITSUS

ISBN 978-9949-38-418-1

Sissejuhatus

Kunstnik Ants Laikmaa kirjutas 1920. aastail, et rahvariie on stiil – rahva tarbe ja maitse järele pika aja jooksul kindlalt väljakujunenud stiil. Seda peab oma originaalsuses austama ja hoidma puhta, sest ta on ajalugu, dokument, mida iga võhik oma oskamatusega ei tohi narrida.

Käesolev album annab lühiülevaate noarootslaste riietumistavast. Noarootsi rahvarõivaid ja rahvarõivaste kandmist on väga vähe uuritud ning olemasolevaid andmeid vähe tutvustatud.

Albumi koostajate soov oli saada teada, milliseid riideid on Noarootsis kantud, milline on Noarootsi rahvarõivaste omapära. Saime teada,

Noarootsi rahvatantsurühm

millised olid naiste peakatted ja selle tulemusena on Noarootsi naisrahvatantsurühma tantsijad saanud tänaseks endale õiged kono-mütsid. Selgus, et kogu Eesti rõivastuse ajaloos tulevad rannarootslased esile just laste tarvis valmistatud riietega. Eraldi osadena on albumis välja toodud naiste rõivad, meeste rõivad ja pulmarõivad.

Albumi teksti koostas Eesti Vabaõhumuuseumi teadur-ajaloolane-uuriija Juta Holst, kes on ka SOV liige ning kuulub Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse nõukogusse.

Albumi väljaandmist toetasid Eesti Kultuurkapital ja Kultuuriprogramm „Saarte pärimuslik kultuurikeskkond 2015–2019“.

Noarootsi rahvariided

Naiste rõivad

Noarootsi riietuses oli vanemal ajal mitmeid ühisjooni teiste rannarootslaste poolt kantavaga. Veel 19. sajandi alguses olnud kõige rohkem sarnasust Vormsi ja Hiiumaaga, eriti vanema särgi, **käised**, **ivedail** puhul.

Käised olid lihtsad, sageli pitsita, kaelus kinnitati väikese hõbedase **vitssõlega**, **breske**. Pidulikel käistel oli värvel, õlapealsed ja krae tikitud valge linase niidiga.

Taolise lühikese särgi all oli traksidega pihik, mille külge kinnitus kroogitud või volditud seeliku ülaosa.

20. sajandi esimesel kümnendil hakkasid nooremad kandma puuvillasest riidest nn poole varrukaga särke.

Ainult särgi väel ei olevat käidud isegi mitte suvel palavaga, alati tõmmati peale villane seelik. Vanem **seelik** oli kurrutatud, lambamust, **svart kjohl**.

Juba 19. sajandi keskel oli seeliku mustal põhjal pikitriipe, esines ka põikitriibulist triibustikku (sinine, punane, pruunikas). Sajandi viimasel veerandil eestlaste eskujul kodunenud pikitriibulise seeliku põhivärviks oli tumedam punane, hilisem seelik oli heledam, 1920.–30. aastatel juba erkpunane.

Triibustiku laius ning värv varieerusid: aniliinvärvide kasutusele tulekuga olid triibuvärvid erksad (roheline, sinine, türkiis, kollane, violetne). Seelik volditi tihedatesse lappvoltidesse värvli külge.

Vanem **alusseelik**, ***ina-kjohl***, oli samuti triibuline, alusseelikuna kasutati vahel ka vana seelikut. Seelikute vahel asus lahtine tavaliselt seelikuriidest **tasku**, ***si-task***, kus hoiti nuga, nõelatoosi, sõrmkübarat jm.

Must kurrutatud seelik on rannarootslastel püsinud tänapäevani, erandiks on Hiiumaa ja Noarootsi, kus 19. sajandi viimasel veerandil hakkas levima triibuseelik.

Noarootsi triibuseelik

Vormsi vöö

*Riguldi vöö
(kolmemustriline)*

Pakri vöö

Naiste rõivakomplekti kuulunud **vardakott**, **bindpong**, õmmeldi riidetükkidest. **Pöll**, **ferkul**, oli seelikust veidi lühem. Igapäevased tööpõlled olid kodukootud linasest või takusest kangast, üleni pikitriibulised või värviliste põikitriipudega allääres. Pühapäevased nn kirikupõlled olid valgest puuvillasest riidest, valge pitsiga allääres. Põlle kanti alati vöö all ja see pidi olema seelikust heledam.

Abielunaine ei tohtinud ilma põlleta kuhugi minna. Russwurm väidab tüdrukute kohta, et põlle kandnud nemad ainult siis, kui nad armulauale läksid või vaderiks olid.

Vöö, lind, umbes 6x250 cm villane kirivöö oli kootud kolme erineva kirjaga. Vöö mähti tihedates, üksteisest pisut üle ulatuvates kordades seelikuvärvli peale, ots topiti vöökordade vahele. Hilisema pruugi kohaselt tõmmati põimitud vöö 1-2 korda ümber keha ja kinnitati vasakule küljele lipsu, jättes otsad reiest saati rippuma.

Noarootsi vööde eripära on ka selles, et vöö otstesse ei jäetud lahtiseid narmaid, vaid need punuti nelja palmikusse, mis omakorda kokku seoti.

Noarootsi vöö

Vanem **jakk** (kampsun), **vadmal**, oli Riguldis lambamustast või pruunist villasest kodukootud riidest. Sirge lõikega puusadeni ulatuv jakk oli eest sügavalt avatud, puudus krae. Varasemate jakkide hõlmad hoiti kokku vööga või paelaga, hilisematel olid 2-3 nööpi. Seljaõmbluseta, eest sügavalt avatud, madala püstkraega, selja allosas külgiiludega avarduv oli **floka iakk**. Uuem jakk olnud seljal kaarõmblustest avarduvate viltidega, ka olnud potisiniseid seesidega jakke.

19.-20. sajandi vahetuse paiku saanud moeks punasest poevillasest pikkade puhvarrukatega taljesse hoidev puusadeni ulatuv **jakk**, **stjärtata iakka**, mis oli enamasti kurguni nööbitavate hõlmadega, seljal voldikimbuga nn händadega kampsun. Rohkesti tehtud jakke ka tumesinise-punaseruudulisest nn rootsiriidest.

Jaki peale võeti kirju punasemustriline **rätik**, mis kinnitati ees hõbesõlega. 19. sajandil kanti Noarootsis ka valget **pealina**, **dwaila**.

Liistik, **livstyk** oli varrukateta jakitaoline pihakate, vanem olnud seelikuriidest must või musta-hallitriibuline, 1930. aastatel punasest kalevist. Üldiselt kantud liistikut harva.

Ülerõivaks oli Riguldis mustjas põlvini ulatuv villane seljal vastandvoldiga **kuub**, **vamsa**, mille alt paistis seelik ja põlleäär. Kolmnurkse kuklalõikega kuube peetakse eriti arhailiseks. Noarootsis kantud 19.-20. sajandi vahetuseni vanemat tüüpi jakiga sarnast **pikk-kuube**, **floka vamsa**, mille seljaosal oli 2 volti ning pikalt lahtine rinnaosa kinnitus eest vaskhaakidega, hiljem 2-3 nõõbiga. Kuuega samasuguse lõikega oli ka pikk, kandadeni ulatuv valge lambanahkne **kasukas**, **kask**.

Nii nagu Vormsilgi, palmitseisid naised ja neiud juuksed punaste ja roheliste lintidega, ning pletid, juuksepalmikud, seati kaartena meelekohtadele. 1815. aastast alates seotud juuksed ka taga rippuvasse palmikusse.

19. sajandil olnud naistel riidesiludest messingnõõbiga **mütsike**, **tupplua**, mille sarnast kandsid ka Vormsi ja Noarootsi lapsed.

Noarootsi vööd

Naiste müts

Argipäeval oli naistel ja tüdrukutel peas sinise pealaega ja musta lambanahkse äärega **müts, blå-, rumplua**; kirikusse minekuks kinnitati lisaks külge 2 punast kuld- või hõbetressidega paela. 19. sajandi keskpaiku sai tuntuks punane naiste **laimüts, kono mits**. Pidulikumad mütsid olid siidist katteriidega, kaunistatud pitsi ja kardpaelaga, kuklale kinnitati punased (kirjud) **paelad, taftat-mitsa**. Müts istus laubal kõrgelt, juuksed paistsid välja.

20. sajandi alguses muutus igapäevaseks peakatteks kolmnurkseks kokku murtud puuvillane rätik, siidist ja uuemaid sitsirätikuid kanti pühapäeval.

Pidulikel puhkudel lisati pidurõivale valge lahtine **krae, kroa**. **Sukad** olid villased, punased või sinised, kantud ka valgeid sääriseid ja sokke (Russwurm). **Püksid** hakkasid kasutusele tulema 1900. aastate algusest. Nii töö- kui pidulikuks jalanõuks olid pikkade paeltega **pastlad, fängjat skuar**. Tuntud olid ka nn tuhvliid: ühest nahatükist, jalapealse nahkpannla, õmblusega nina keskel ning talla all kontsapelekiga jalanõud. Mustast nahast poekingi ja saapaid hakkasid 20. sajandi algusest kandma nooremad ja jõukamad.

20 cm

Meeste rõivad

Meeste **särk**, **skiurta** oli põlvini ulatuv, kitsa püstise kraega, ning selle rinnalõhik kinnitati väikese hõbesõlega. Üldiselt kanti erinevaid särgimudeleid, neist osa olid seljal passiga või nõõpidega kinnisega, varrukad olid enamasti värvliga. Ka meestel tikiti krae, õlalapid ja värvlid valge linase niidiga.

Pidupäevadel sõlmitud ümber kaela punane või sinine **rätik** (Russwurm).

Veel 19. sajandi lõpul kantud eest nõõbitava lakaga **põlvpüksid** olid mustjast või hallist vatmanriidest. Pidurõivaks olid seemisnahksed villase voodriga kintspüksid, mis peigmehe riietuse juures olid lausa kohustuslikud.

Kintspüksid

Noarootsi vest

20. sajandil said valdavaks **pikad püksid, biksana**. Suveks tehti valged või sinised takusest kangast tööpüksid.

Kintspükstega kanti musti ja pruune sääriseid või valgeid sukki, mida kinnitati põlve all kalasabamustris kootud sukapaelttega. Riguldis tõmmatud püksisäär sukale peale ja kinnitatud nööpidega. Pikkade pükstega kanti tavaliselt hallist villalõngast sokke.

Kantud on ka jalanartse.

Pastlad, skua, püsisid tööjalatsina veel 1930.–40. aastateni. Meeste pastlapaelte kinnitusviis erines naiste omast. Talvel on pasteltele või kalurisaabastele pandud alla puidust klompe. Nooremad mehed hakkasid 19. sajandi lõpul kandma pühapäeviti kamasse ja saapaid.

19. sajandi keskel on lambapruuni kuuega kantud **vest, väst** olnud potisiline või kirju (ilmselt triibuga), kaherealise nööbireaga, kurguni kinninööbitav. Pärast 1860.–70. a oli vest punasel taustal, laiatriibuline või kitsaste siniste või roheliste triipudega ning kaherealiselt metallnööpidega. Hiljem linnamoelise musta villase vesti seljatükk oli kodukootud linasest.

Noarootsi heinalised 19. saj. keskpaik

Üleriided olid meestel ja naistel lõikelt sarnased.

Kuub, rockin, oli mustjast vatmanriidest, lühike, hõbedaste nõõpide ja punastest nõõridest sõltustega. Lühemaks ülerõivaks oli põlvini ulatuv

vamsa, vastandvoldiga seljal. Pikk mustjas vatmanriidest nn. korruline kuub võõtati punase sallitaolise vööga. Veelgi varasem oli arvatavasti valgest linasest **rüü, huit rit**. Väga külma ilmaga olnud kõige peal avar vatmanriidest ka kasukast pikem võõtatud **tulup, tulopen**.

19. sajandi keskpaigas oli Noarootsi meestel nagu teistelgi rannarootslastel peakatteks kõrge kitsaääreline **kübar**. Töö juures kanti kootud valget siniste triipudega topsmütsi.

20. sajandil hakkasid levima nokaga mütsid.

Lasterõivad

Kogu Eesti rõivastuse ajaloos tulevad rannarootslased esile just spetsiaalselt laste tarvis valmistatud riietega. Noarootsi vanem poiste rõivas sarnaneb üldiselt meesterahva omaga, ainult peakate **tupplua** meenutab Noarootsi ja Vormsi naiste vanatüüpi mütsikest. Tütarlapse vanem rõivas oli tõenäoliselt nagu Vormsilgi: umbkuue-laadne kleidike ja lihtne, puuvillasest riidest üleni pead kattev mütsike.

Pruudikroon

Pulmarõivad

Noarootsi pruudi juuksed põimiti ühte seljal rippuvasse patsi ning laulatuse ajaks kaeti **pruudikrooniga, seppol**. See pärg oli kaunistatud kardpaelte, klaashelmeste, krellide, krõllide, suletupsude ja värviliste riideribadega. Sepli tagaküljel oli rohkesti siidlinte (kollased, punased, lillad). Kihelkonnas olnud sepleid vaid paar tükki, vajadusel laenatud seda ka Riguldi mõisnikult.

Noarootsi pulmalised, 19. saj. keskpaik

Pruudi siidist kaelarätiku peale asetatud 19. sajandi keskel veel väike pitsiga **krae, kroa**.

Kaela riputati helepunased **klaaspärlid**, **pernkrellor**. Rinna ette kinnitati 2-3 kullatud **sõlge** ja rohelistest või punastest paeltest rosett, **breska-slippar**. Vanema rõivastuse puhul oli põll kirju, seelik sinine. Hilisem oli punasel põhjal triibuline seelik, mille allservas oli laiema punane toot. Juba laulatusel minnes oli pruudil valge poeriidest punase tikandiga põll ees.

Pealiskuu rinna ette kinnitati punastest siidpaeltest **rosett, korse**,

mida ei tohtinud enne pulma lõppu lahti harutada. Jalas olid punased säärised, valged sokid ja pastlad.

Peiul oli tavaline pidupäevarietus: kirjust siidist kaelarätik, nahast põlvpüksid, sinine vest ja mustjaspruun vammus punase laivööga, jalas olid pruunid sukad. Pastelde asemel kandis peig pulmas saapaid. Siledaks kammitud juuksed jäeti lahtiselt rippuma, kübara ümber sõlmiti punane pael. Mõnikord kinnitati rinna ette nn.

kaunistus, korse. Peiul ei tohtinud pulmarietusest puududa piits.

Kokkuvõte

Rannarootsi riietus on üldiselt omapärane, mõneti siin säilinud arhailisemate elementide poolest. Silmas pidades jalanõude ajalugu, on näha siin rannarootslaste konservatiivsust: kinni on hoitud igivanast jalanõust – pastlast. Eriliselt tulevad esile naiste erineva vormi ja värviga peakatted. Ka laste, spetsiaalselt neile valmistatud riietus, on kogu Eesti rõivastuses eriline nähtus.

Andmed:

C. Russwurm – „Eibofolke oder die Inselschweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö“ (1852)

Eesti Rahva Muuseumi kogud

SOFI – Institut för Språk och Folkminnen

SOV – Svenska Odlingens Vänner

Fotod: Eesti Rahva Muuseum, Tiiu Tulvik, Juta Holst;
illustratsioonid E.H. Schlichting; Riguldi vöö I. Pöhl-Andersson "Flitiga händer"

Kaldkirjas olev tekst on vanas Noarootsi rootsi keeles

